

ÚJABB ADATOK AZ ARADI ÉS SZEGEDI BOKÁLYOKRÓL

HEREPEI JÁNOS† — KOVÁCS ÁRON

Az alább felsorolt adatok közül tulajdonképpen nem mindeniket mondhatjuk újnak, minthogy egynéhányukat Szabó T. Attila levéltári kutatásai alapján az Erdélyi Múzeum két évtized előtti évfolyamában már közölte. Tekintettel azonban arra a körülményre, hogy ezekről az 1963-ban megjelent „Az aradi és a szegedi bokály” című közlemény semmit sem tudott,¹ éppen ezért szükségesnek tartottuk néhány érdekes jelenség miatt újabb adatokkal együtt azokat ismét bemutatni.

Hunyad-megyében²

Kéménden, Jósika József udvarházában 1726-ban összeíratott: *Szegedi Tarka Bokáj nro 12.*

Branyicskán néhai Jósika Mózes udvarházának leírásában 1756-ban: *Szegedi Bokály Numero 1* és 1761-ben: *Szegedi fél ejteles kék sárga festésű kancsók Nro 6.*

Alsófehér-megyében:

Springen, br. Jósika József udvarházában összeírták (1747): *az Úr ő Nga Házában találtunk: Szegedi Kantsot Nro 3.*

Maros-széken:

Marosvásárhelyen 1787-ben *Szegedi fedetlen Bokájt*: 1812-ben: *Egy pár aradi kantsot. Más pár zöldes aradi kantsót... Három pár tarka aradi kancsok.* (Sziurteji József csizmadia felesége Csetri Erzsébet ingóságainak összeírásában tordai csészék, kancsók, tálak, tányérok, segesvári csészék, tányérok, fogarasi fazekak, lábosok, korondi fazekak, egy szebeni fazék, egy pár lapos zágori tál társaságában.) — 1790-ben: *Két Aradi on fedeles Bokályok.* — 1793-ban: *Öt fedetlen aradi Bokály* (Ugyanezt egy másik egykorú összeírás kancsóként említi.) — 1815-ben: néhai Fazekas Anna Olajos Mihály csizmadia feleségének ingóság-összeírásában találtak: *Két on fedelű aradi kantsók; 12 Aradi Kantsok.* — 1817-ben: *8 egy forma on fedelű virágos Aradi kantsok; Egy Sárga Aradi Kantso.* (Szebeni fazék és lábosok, tordai kancsó és más, származási hely nélküli kancsók társaságában.) — 1819-ben: *Egy pár on Fedelű aradi kantso. Három Fedetlen Aradi kantsok.* — Keszi Mártonné Kerekes Mária 1820. esztendei ingóság-leírásából: *16 on fedeles Aradi fein kantsok.*

¹ Acta Universitatis Szegediensis. Néprajz és Nyelvtudomány. VII. 1963. 125.

² A helyhatározások a XVIII—XIX. századokra vonatkoznak.

Kisküküllő-megyében:

Dicsőszentmártonban 1803-ban: *Egy fél ejteles, előlről egészen eltört ajakú, aranyos virágzással vont Aradi bokáj, mellynek feneke széllye onba foglaltatott, füleihez pedig on gombos fedele fenn álló on soroknál fogva foglaltatott, de már a' fedele és feneke közül való onnyán kívül haszon vehetetlen.* (Az unitárius egyh. vizitációs jegyzőkönyvéből.)

Kolozs-megyében:

Türeeben: 1802-ben: *Négy Aradi kantso.*

Sorra véve a fenti tételeket, megállapíthatjuk, hogy az erdélyi Marosmente legnyugatibb részében fekvő Kéméndről feljegyzett 12 bokályt, bárha aránylag közel találjuk Aradhoz, mégsem ennek a városnak, hanem a sokkal távolabban levő Szeged nevével jelölték, tehát bizonyosnak tarthatjuk, hogy eredetét is ott kell keresnünk. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy e közlemény adatai közül ez a legkorábbi (1726) s csak egy-két évtizeddel követi az 1963-ban megjelent cikkből ismeretes désfalvi bokály korát. Ennek az edénynek jellegzetességeként megjelölt „tarka” jelzőből csak annyi tűnik ki, hogy nem volt egyszínű, hanem mintázott.

Ugyancsak Hunyad-megyében találjuk a branyicskai példányokat is. Tekintettel arra a körülményre, hogy a leltározók 1756-ban csak 1 szegedi bokályról, mígnem öt esztendő múlva már 6 szegedi kancsóról számolnak be, tehát a többletet — ha csak a Jósikák más udvarházukból nem hozták át — időközben kellett szerezniök, s ilyenképpen előállításuk is netalán-tán az 1756—61. évek között történhetett. (Meg kell jegyeznünk, hogy a hol bokály, hol pedig kancsó megnevezés alatt ugyanegy-fajta edényt értettek.) Ezek után ha a színezést vesszük taglalás alá, megállapítható, hogy a „kék” szín a máz, a „sárga festékű” a mintázat színezését jelöli, ezt az utóbbit pedig semmiképpen sem lehet másnak tartanunk, mint a szegedi bokályoknál eddigelé jellegzetesnek megismert, de már kissé kopott miniumos és aranyos színezésnek. Ha ehhez még hozzásorozzuk az edény „félejteles” űrtartalmát, mindenképpen párját találjuk a korábbi cikk kilyéni és a Székely Nemzeti Múzeum egykori példányának.

Hasonlóképpen a Maros vonalán elterülő Spring szegedi kancsójáról már semmi egyebet nem tudunk meg, minthogy az udvarházban 3 darabot őriztek, s hogy Erdély nyugati határától bennebb jöve, még itt is mindég szegedi és nem aradi névvel nevezték.

A marosszéki *Marosvásárhelyen* 1787-ben 1 példány szegedi bokály íratott össze. Ezutánól számítva már csak „aradi” megnevezéssel találkozunk. — 1812-ben: *egy pár aradi kancsó*, — *más pár zöldes aradi kancsó* és *három pár tarka aradi kancsó* bukkan elő. A „tarka” színjelölés itt sem jelenthet egyebet, mint amit a kéméni bokálynál feltételeztünk, a „zöldes” színezés alatt pedig — a logikailag helyes megjelöléstől eltérőleg — csakis a máz színét érthették, mert hogyha a mintázat lett volna ilyen színű, abban az esetben a máznak legalábbis fehérnek, vagy sárgának kellett volna lennie, hogy a zöld színű mintázat rajta látható legyen; a máznak fehér, vagy sárga színét — már feltűnő voltuk miatt is — föltétlenül megemlítették volna az összeírók. Előttünk minden esetre szokatlan ez a „zöldes” máz, minthogy erre eddigelé még nem fordult elő példa az általunk ismert szegedi-aradi bokályok között. — Ugyanebben a városban 1790-ben *2 aradi ónfedeles* és 1793-ban *5 fedeletlen aradi bokály* íratott össze. 1815-ben *2 ónfedeles aradi* és *12* (valószínűleg fedeletlen) *aradi*

kancsóról szól a konskripció. 1817-ben 8 egyforma ónfedelű virágos aradi és 1 sárga aradi kancsó jegyeztetett fel. A virágos mintásról már tapasztaltuk, hogy az tulajdonképpen arabeszkést akart jelenteni; az egymagukban csakis sárgának jellemzett kancsók milyenségéhez azért nem lehetséges hozzá szólanunk, mivel ha a sárgát uralkodó színnek vesszük, abban az esetben az csakis a máz színe lehetett, a mintázat ugyanis leggyakrabban csak másodrendű jellegzetességet ad, különösen, ha az már kissé kopott is. — 1819-ben 1 pár ónfedelű s 3 fedeletlen aradi kancsó és 1820-ban 16 ónfedeles aradi „fein” kancsó közül az utóbbi valószínűleg a nem aradi kancsók közötti értékbeli fokozatot jelenti, miként ezt az 1963. évbéli cikkben az oláhivánfalvi és haranglábi kancsók értékelésénél tapasztalhattuk.

A küküllő-megyei Dicsőszentmártonban 1803-ban leltárba vettek egy félejteles, eltört ajakú, gombos fedelű, talpán önnel szegett aranyos virágzással mintázott aradi bokályt. Ebben tehát újra reá ismerhetünk a már eddig megállapított aradi, illetőleg szegedi bokálynak nemcsak a leltárakban, hanem a valóságban is megtalált példányaira, csupán a máz színére nem tudhatunk következtetni.

Végezetül a Kiszamos Nádas nevű mellékfolyójának mentén elterülő Türeből van 1802-ből 4 aradi kancsót összeírt száraz adatunk. Ez a példa annál érdekesebb, mivel a leltárleírásokból eddigelé ismert 121 és tárgyként fennmaradt 4 szegedi, illetőleg aradi bokály közül a türei az egyetlen, amely a Marostól északra eső területen fordul elő. Hihető, hogy ez is vagy a Délerdélyben is birtokos marosnémeti gr. Gyulai, vagy az osdolai gr. Kuun, avagy a kisédei gr. Rhédei, netalán a vargyasi Dániel családok valamelyike révén kerülhetett ebbe a faluba. Érdekes jelenség az is, hogy az összeírást végző iródeák ismerte a bokályfajtát, hogy azt itt, ahol — úgy látszik — ritkán fordul elő, mégis meg tudta különböztetni az Északerdélyben otthonos bokályoktól.

Nagyon természetes, hogy ezeknek a bokályoknak készítési módja és stílusa tulajdonképpen mégsem szegedi vagy éppen aradi eredetű, hanem — amint eddig is sejtettük — a szokásos vándorútjukat járó fazekaslegények tanulták meg valahol közvetlenül Olaszországban (Gubbiónban?), vagy pedig az ugyanonnan közvetítő szomszédos délnyugati államokban; hazajöve s a mesterremek elkészítése után fel szabadulva most már maguk fogtak hozzá a megkedvelt bokályos-eljárással való dolgozáshoz. Arra ugyanis egyáltalában gondolni sem merek, hogy e készítési mód eredeti szülőföldjéről akár szárazföldi, akár pedig vízi úton szállították volna a kész árut Szegedre meg Aradra mint lerakóhelyre. Hiszen ha már az eddig tartott körülményes és hosszú útra el is tudták volna szállítani, onnan még tovább, egészen be Erdélybe is be tudhatták volna fuvarozni. Esetleg már jóval előbb: a Dunántúlon, vagy a Dráva—Száva közén is találhattak volna lerakódó helyet, ugyanis lehetetlen még csak elképzelni is, hogy egy délnyugati gyártási központ csakis a távolkeletnek: Erdélynek dogozott volna!

A feltételezhető szegedi provinciális műhely fennállása csak azon az alapon is könnyen elképzelhető, hogy ha meggondoljuk, hogy többek között miképpen kerülhetett el az olasz szobrászati stílushatás a XIV. századbéli kolozsvári testvérek szent György szobrának megalkotásába³, vagy a XVII. századbéli Broser István miképpen hozta haza Párisból Kolozsvárra, valószínűleg a francia királyi ötvös műhelyéből a champlevé zománcos eljárás készítési módját.⁴

³ Balogh J., Márton és György kolozsvári szobrászok. Kolozsvár, 1934.

⁴ Herepei J., A kolozsvári farkas-utcai templom 1638—1947. évi felépítése. (Kézirat.)

NEUERE BEITRÄGE ZU DEN VOLKSTÜMLICHEN KRÜGEN
(SOG. „BOKÁLY“) VON ARAD UND SZEGED

VON

János Herepei † — Áron Kovács

Der vorliegende Aufsatz des seligen János Herepei — gleich seiner früheren Abhandlungen — trägt vorzüglich mit unbekanntem archivarischen Angaben zur Erkennung der in Siebenbürgen im 18. und in dem frühen 19. Jh. gebräuchlichen Keramik bei. Der grösste Teil dieser archivarischen Angaben ist heute unzugänglich, zum Teil vielleicht zugrunde gegangen. Ihre Publizierung ist also sehr wichtig. Wegen der Bezeichnung „bokálys von Szeged“ ist das Thema für die Kulturgeschichte der Stadt Szeged unbedingt bedeutungs voll. „Szeged“ erscheint in diesem Falle nicht als Abladungsort, aber als eine provinzielle Werkstätte.